

tidsskrift.dk

Spiser bjørne harer?

Historie/Jyske Samlinger, Bind 2000 (2000)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ho/ho_2000-PDF/ho_2000_76335.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=76335>

pdf genereret den : 28/5-2008

Større anmeldelser

Spiser bjørne harer?

Af Thorsten Borring Olesen og Nils Arne Sørensen

Bent Jensen: *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965*. (Odense Universitetsforlag, 1999). 682 s., 350 kr.

Spiser bjørne harer? Det gør de vistnok ikke. I det lys er det en velvalgt titel, Bent Jensen har givet sin store bog om det danske-sovjetiske forhold i den tidlige efterkrigstid, da det er en af bogens konklusioner, at Sovjet i denne periode ikke opererede med konkrete planer for en besættelse af eller krig mod Danmark. Analogien holder endda selv i det tilfælde, hvor bjørnens kræsenhed primært skyldes en manglende evne til at fange harer.

Vi er dog ikke helt sikre på, at det er denne udlægning af titlen, Bent Jensen selv har villet antyde med sin animalisering af det dansk-sovjetiske forhold. På denne måde kommer overskriften til på godt og ondt at signalisere en tvetydighed, eller måske snarere dobbelthet, som præger bogen som helhed. Det gør det til en utrolig vanskelig opgave at anmelde bogen, for på den ene side er den nybrydende og uomgængelig; på den anden side er den ofte meget problematisk såvel metodisk-analytisk som empirisk, ligesom den i sin form har ganske vanskeligt ved at holde balancen. I det følgende vil vi prøve at belyse begge sider, selv om de kritiske bemærkninger kvantitativt vil fylde mest. Det skyldes, at mange af de kritiske indvendinger retter sig mod helt basale metodisk-teoretiske mangler, som man ikke forventer at møde i en sådan bog, og fordi dis-

se mangler og i nogle tilfælde sjuskerier er med til klart at devaluere en ellers på mange måder vigtig historisk redegørelse og analyse.

Over de mere end 600 siders fremstilling sender Bent Jensen mange og forskellige bolde i spil. Undertitlen er helt præcis ved netop *ikke* at præcisere emnet ud over geografisk og kronologisk (om end den kronologiske ramme i virkeligheden er snævrere, end der lægges op til: Behandlingen af tiden 1945-53 er klart den mest detaljerede, men det skal Jensen ikke klandres synderligt for. Det er også i disse år, at forholdet mellem landene er mest flydende). Undervejs i fremstillingen orienteres læseren om meget stort og småt. Blandt det små kan nævnes personskæbner og forskellige former for kulturelle samarbejder. Men det skal ikke skjule, at det er det store – i klassisk von Ranke-forstand – der har forfatterens primære interesse. Og i denne Store Politiks perspektiv er Jensens interessefelt systematisk dobbelt: Han interesserer sig for Sovjetunionens opfattelse af og politik over for Danmark (og kilderne hertil) på den ene side og den danske sovjetperception og -politik på den anden.

Det er især behandlingen af det sovjetiske perspektiv, der gør bogen banebrydende og uomgængelig. Ikke at Bent Jensen er den første, der har skrevet om sovjetisk danmarkspolitik, men han er den første, der gør det på grundlag af omfattende studier af sovjetisk kildemateriale hentet i diverse parti- og statsarkiver. På dette grundlag gennemføres en

særdeles detaljeret afdækning af sovjetiske positioner. Bent Jensen anfører oven i købet omhyggeligt, at arkivgangen i Sovjet/Rusland ikke har været fuldstændig, men for de store perspektiver har dette næppe nogen synderlig betydning. F.eks. kan man vanskeligt forestille sig, at der blev udfærdiget konkrete planer for militær intervention af Danmark, som ikke har afsat sig spor i det sovjetiske udenrigsministeriums arkiv.

Blandt de interessante temaer er undersøgelsen af de sovjetiske kilder til viden om danske forhold. Vigtige indspil kom naturligvis fra Sovjet-ambasaden i København, hvor de forskellige medarbejders rapporter og analyser refereres og diskuteres in extenso. Med snævre danske briller er det måske mere interessant at følge Bent Jensens afsløringer af danske statsborgeres rolle som informationsagenter. At Bent Jensens yndlingsbetegnelse for DKP, »Moskvas danske agentur«, har berettigelse hinsides det polemiske, bliver nærmest rystende klart, og at en række fremtrædende DKP'ere med Ib Nørhund, DKP's medlem af Udenrigspolitisk Nævn 1945-47, i spidsen udøvede landsforræderisk virksomhed, dokumenteres overbevisende. En anden dansk aktør, hvis biografi efter Jensens bog må skrives drastisk om i næste udgave af *Dansk Biografisk Leksikon*, er Det kæmpende Danmarks Moskva-gesandt, Thomas Døssing. »Han identificerede sig mere og mere med de synspunkter, som hans sovjetiske samtalepartnere fremsatte« (s. 54), som Jensen lakonisk skriver et af de steder, hvor pennen er dyppet i mindst gift.

Vender vi os mod den sovjetiske opfattelse af og politik over for Danmark, er det en af bogens fortjenester, at der trækkes lange linjer tværs over de centrale år, hvor Den kolde Krig frøs til. Med en bred pensel males billedet frem

til 1941, men herefter kommer der masser af detaljer på lærredet. Først om Danmark i de sidste krigsår og især den dramatiske periode op til befrielsen. Dernæst i den første efterkrigstid og frem til slutningen af 1940'erne, før Den kolde Krigs formelle alliancesystemer var bygget op, og før Danmark var entydigt placeret heri. Og endelig i forhold til NATO-landet Danmark fra 1949.

Det mest interessante ved analysen er kontinuitetstrækkene. Med Bornholm i 1945 som undtagelsen er det nemlig en klar moderat sovjetisk politik, der kendetegner hele perioden. Der var efter alt at dømme ingen ambitioner om at besætte Danmark og gøre det til en del af den sovjetiske sfære i krigens sidste fase, ligesom der ikke er fundet spor af sovjetiske planer om med militære midler at søge at hindre Danmarks endegyldige indplacering i den anti-sovjetiske lejr i 1949. Tværtimod viser Bent Jensen, at Sovjetunionen længe inden havde anerkendt og accepteret, at Danmark var et vestligt orienteret land.

Samtidig viser Bent Jensen, hvordan Sovjet med alle tænkelige politiske og diplomatiske midler søgte at påvirke dansk politik i de afgørende år (og siden skarpt kritiserede sit lokale agentur for dårligt politisk arbejde i den mest »åbne« periode umiddelbart efter befrielsen). Bogen gør også meget ud af, hvordan den sovjetiske presse til tider kørte hårde angreb mod Danmark og dets vej ind i den »imperialistiske lejr«. Men det er jo strukturelt ikke anderledes end britiske og amerikanske bestræbelser på at sikre Danmarks og Grønlands plads i det vestlige alliancesystem med allehånde virkemidler fra politisk pression over militær og økonomisk hjælp til kulturelt samarbejde. Men over for amerikansk velstand og britisk socialt demokrati – godt krydret med diverse populære kulturprodukter – havde den

sovjetiske planøkonomi og »tvangskollektivisering« (et af Hedtofts yndlingsudtryk) ikke meget at byde på. Som Bent Jensen skriver om de sovjetiske påvirkningsforsøg fra 1951, var de »rørende i deres ubehjælpssomhed« (s. 380).

Denne sovjetiske ubehjælpssomhed til trods er Bent Jensens portræt af Sovjetunionens vurdering af og politik over for Danmark et billede, som må siges at være præget af en i det store og hele realistisk og sober erkendelse af danske forhold og af Sovjetunionens begrænsede muligheder. Politikken gik i hele perioden ud fra den præmis, at Danmark lå uden for den sovjetiske magtsfære. At man søgte at mildne dette grundforhold ved at føre en påvirkningspolitik, er heller ikke underligt. Et sådant handlemønster hører jo til, når stormagter står over for småstater, hvilken ideologisk farve statsmagten end har.

Derfor må man undre sig over, at Bent Jensen i den standende strid om rationalitet og ideologi i sovjetisk udenrigspolitik i sin indledning (og undervejs i sine kommentarer) så entydigt placerer sig på den »ideologiske« position, der ser udenrigspolitikken som værende afgørende underlagt marxismen-leninismen. Efter vores bedste vurdering viser han det stik modsatte: Sovjetunionen førte traditionel stormagtspolitik over for småstaten Danmark, inklusiv en klar forståelse af, hvilke politiske midler man kunne anvende. Og i sidste og afgørende ende var udgangspunktet for politikken over for Danmark grundet i Danmarks geografiske placering (stræderne). Mere traditionelt magtpolitisk kan det vist ikke blive.

Når billedet alligevel mudrer, skyldes det den særlige sovjetiske terminologi. Det er nemlig tydeligt gennem Bent Jensens referater og citater, at både analysen af danske forhold og af politikken i forhold til Danmark blev tolket inden

for det særlige marxistisk-leninistiske univers. Og det i en sådan grad, at man rettelig må forundres over, at handlinger og implementeret politik i det store og hele holdt sig inden for den klassiske statsræsons rammer for rationalitet.

I det korte indledende afsnit om »Kilder og Metode« skriver Bent Jensen, at der ikke »på sovjetisk side var tale om to sæt forståelser, en til fortroligt brug (den virkelige) og en anden til udvortes brug (propaganda og røgslør)«, og anfører »normal kildekritik tilsat fortrolighed med marxismen-leninismen og det sovjetiske system« som det eneste metodiske fundament for analyser af sovjetiske kilder (s. 15). Uden at være sovjeteksperter forekommer det os imidlertid oplagt, at når man støder på så markante forskelle mellem udsagn og handlinger, kunne det måske være frugtbart at søge metodisk-teoretisk inspiration uden for den »normale« kildekritik. Vi tænker her på de indsigter, som de sidste par årtiers arbejder inden for begrebshistorie og diskursanalyse har beriget historiefaget med. Selv om der ikke var to »sprog«, så kan der udmærket have været veletablerede (og internaliserede) forståelser af de koder og registre, som de anvendte ord og begreber dækkede, og at det var sådanne fælles begrebsforståelser, der er forklaringen på, at verdensfjerne analyser af »styrkeforholdene« m.v. førte til rationelle og realpolitiske handlingsanvisninger.

Vender vi blikket mod bogens »danske« side, er Bent Jensens hovedopfattelse i kort form, at den danske politik i lange perioder var præget af en overdreven frygt for sovjetiske reaktioner. Denne krysteragtige holdning har han ikke noget til overs for, og hans ofte stærkt fordømmende og moraliserende vurdering henter i sidste instans sit fundament nøjagtigt i analysen af den sovjetiske danmarkspolitik – der jo ikke var så ag-

gressiv, at den kan undskylde harens 'putten sig'.

En sådan tolkning bygger imidlertid alt for ensidigt på bagklogskaben, der som bekendt er historikerens nemmeste ven, men en af den historiske erkendelses værste fjender. En forståelse af formuleringen af dansk politik i de første afgørende efterkrigsår burde helt centralt inddrage sådanne perspektiver, som det den tyske begrebshistoriker Reinhart Koselleck har kaldt »forgangen fremtid«. Kosellecks tanke er, at ethvert historisk tidspunkt har flere tider i sig: det der for en eftertid er fortid, vil for mange fortider være fremtid.

Udtrykt konkret betyder det, at set fra f.eks. 1948 var 1950 altså fremtid, og at de fremtidsrettede handlinger, politikere foretog sig i 1948, byggede på deres historiske erfaringer, deres opfattelse af samtiden og de på denne baggrund etablerede forestillinger om fremtiden. Hvis Hans Hedtoft virkelig vågnede med sved på panden en morgen i påsken 1948, til hvad han angiveligt skulle have troet var sovjetiske kampvogne (der er intet kildebelæg for påstanden – se s. 280), så skal vi forstå det ud fra Hedtofts oplevelse af den 9. april, ud fra erfaringer med kommunister hjemme, ud fra hans viden om, hvordan sovjetstøttede regimer siden 1944 havde kuppet sig til magten mange steder i Østeuropa, senest i Tjekkoslovakiet, og ud fra rygterne om kupplaner i Finland og måske i Danmark – og det er selvfølgelig også i dette perspektiv (plus et par stykker mere), at man skal forstå Hedtofts og andres politiske strategier i de første efterkrigsår. At »virkelighedens« 1950 så blev anderledes end frygtet i 1948, er naturligvis også vigtigt, men en historisk følsom analyse må forsøge at afdække aktørernes handlingsrum, som de oplevede det – og ikke blot som det ser ud i eftertidens perspektiv.

Det ved Bent Jensen selvfølgelig

godt. Ja, faktisk har han nedskrevet det i et metodisk credo, inspireret, ikke af Koselleck, men af Haakon Lie (men det ligner), på følgende måde: »Det er vigtigt at fastholde samtidens perspektiv, det åbne og uafgjorte i enhver historisk situation, usikkerheden om hvad et bestemt valg vil medføre, ukendskabet til såvel venners som fjenders motiver« (s. 20). Den fornemme indsigt glemmes imidlertid hurtigt på den historiske slagmark, hvor Bent Jensen på skift gør sig lystig over og skarpt kritiserer 'defaitistiske politikere'. At det sker med stort engagement og en ofte høj underholdningsværdi, gør det imidlertid ikke til tilfredsstillende historieskrivning. Men det skal også understreges, at Bent Jensen også er historiker nok til at erkende, at denne type politiker ikke kun skal findes hos socialdemokrater eller radikale (tværtimod behandles H.C. Hansen og Krag som helte, der ikke lod sig koste med af russerne), men også lader sig finde langt ind i de borgerlige partiers rækker.

Et udpræget eksempel på ovenstående dårligdom er den behandling, der bliver udenrigsminister Gustav Rasmussen til del. Her forenes bagklogskab og Bent Jensens forkærlighed for den sort-hvide analyse til noget, der ligner direkte personforfølgelse. Guderne skal vide, at Gustav Rasmussen ikke var nogen action-helt, og at hans konfliktskyhed til tider forlænde hans handlinger med en streng af uærlighed. Men Bent Jensens billede er så enstrengt defamerende, at man med lige så stor ret kan betegne Bent Jensens analyser med samme tillægsord, som han normalt bruger på Gustav Rasmussen, nemlig naiv og vildledende.

Eksemplerne er legio, og vi skal kun trække et par stykker frem her. Rundt omkring i bogen gør Bent Jensen en dyd ud af at citere 'rosende' udtalelser fra Gustav Rasmussens mund om Sovjet-

unionen og dets ledere. Disse udtalelser får som regel lov til at stå ukommenteret og derved fremmanes et billede af udenrigsministeren som sovjetven. Langt de fleste af disse udtalelser holder sig imidlertid klart inden for almindelig diplomatisk fraseologi, som man måske skulle gøre opmærksom på. På s. 204 læser man således, at Gustav Rasmussen i forbindelse med et møde i København i 1946 i relation til indgåelsen af en handelsoverenskomst mellem de to lande omtalte den sovjetiske chefforhandler, Mikojan, som »en af Sovjetunionens store ledere«. Herefter fortsætter Bent Jensen: »Det var nok godt for Gustav Rasmussens selvfølelse, at han ikke vidste, hvordan man i Moskva karakteriserede ham«. Hvad man her mente om ham, gengiver Bent Jensen så 12 sider længere fremme, nemlig, som det anføres, at da Rasmussen ved, at man ikke kan ignorere Sovjetunionen på grund af dets stærke stilling »tager han ikke et eneste skridt, som kunne fremkalde sovjetisk mistanke, og benytter enhver lejlighed til at gøre en smuk gestus over for russerne. Men ved afgørelsen af alle livsvigtige spørgsmål for Danmark vil han orientere sig mod vesten«. Man fornemmer, at det ikke er ukært for Bent Jensen at slutte af med følgende salut fra den sovjetiske vurdering: »Rasmussen er englændernes kreatur og fører udenrigspolitik med orientering mod England« (s. 216). Ser man bort fra den sidste sætnings defamering, tror vi ikke, Gustav Rasmussen ville være blevet særligt såret på sin forfængelighed over denne vurdering, som var rammende, og dermed også indirekte lægger afstand til det billede af naivitet og viljeløs tilpasning, som Bent Jensen i øvrigt søger at fremmane.

En stor del af problemet i Bent Jensens behandling af Gustav Rasmussen kan som nævnt føres tilbage til bagklogskaben. Den brobygningspolitik,

Gustav Rasmussen indtil 1948/49 var fortaler for, skal man jo ikke være nogen stor ekspert for at konstatere led skibbrud på den eskalerende koldkrigs klippeskær. Mens brobygningspolitikken nok var en ambition, så var den politik, Gustav Rasmussen som udenrigsminister præsiderede over, snarere en ikke-blok-politik. Den politik led også nederlag, men var dog en realistisk option (i hvert fald i samlet nordisk udgave, indtil denne mulighed endelig forpassedes i 1949), som man godt kunne arbejde for ud fra både realistiske og legitime hensyn. Det er OK at mene, at denne politik var uden udsigt, men det kræver altså en mere sofistikeret analyse, end den Bent Jensen præsterer. Bent Jensen slutter således sit kapitel om »Neutralisme og 'brobygning' 1945-1947« af med en typisk bagklog og reduktionistisk konstatering: »Hvor illusoriske de danske (og andre skandinaviske) forestillinger i virkeligheden var, viste Berlin-krisen i 1948 med skærende tydelighed« (s. 209). Jamen, i perioden 1945-47 argumenterede Knud Kristensen, Bent Jensens store helt, vel heller ikke for en opgivelse af brobygnings/ikke-blok-politikken?

Behandlingen af Knud Kristensen er i det hele taget et omvendt spejlbillede af den, der bliver Gustav Rasmussen til del. Det er muligt, Bent Jensen har ret i, at billedet af Knud Kristensen fortjener at blive nuanceret, men han underminerer sin egen ambition ved sin ukritiske omgang med Knud Kristensens meritter. Man kan således ikke afvise, at Knud Kristensen hurtigere end Gustav Rasmussen opfattede, hvilken kurs den internationale politik var ved at tage. Men det ville nok være klogt at teste rødderne til Knuds Kristensens tidligt erklærede vestvendthed mod andre motiver. Eksempelvis indenrigspolitiske. Det er jo ingen hemmelighed, at Knud Kristensen var ond i sulet over Gustav

Rasmussens forræderi, da sidstnævnte var med til at bringe Knud Kristensen-regeringen til fald og ydermere fortsatte på udenrigsministerposten i den efterfølgende socialdemokratiske Hedtoft-regering. Dette forræderi havde i øvrigt rod i Sydslesvig-politikken, som havde vist, at det ikke var en fremmed tanke for Knud Kristensen at søge at instrumentalisere den store politik til indenrigspolitiske formål. Knud Kristensen udfordrede og tirrede således Hedtoft-regeringen gennem hele 1948 med sine opfordringer til en mere vestvendt politik. På den anden side satte hverken han eller den øvrige borgerlige opposition nogensinde regeringen stolen for døren og krævede et brud med den førte nordiske linje.

Ifølge Bent Jensen underbygger det ligeledes billedet af den fremsynede Knud Kristensen, at han øjensynligt var den første (i modsætning til Gustav Rasmussen, som det understreges), der havde blik for, at Grønland var et stort sikkerhedspolitisk aktiv og ikke et passiv for Danmark (s. 286). Det er muligt, men Bent Jensen glemmer at fortælle, at samme Knud Kristensen ifølge den amerikanske ambassadør Marvel tilsyneladende også var villig til at sælge ud af dette aktiv – eller udnytte det om man vil – ved som modydelse for amerikansk villighed til at modtage yderligere kontingenter af de strandede tyske flygtninge i Danmark at stille en større lydhørhed fra regeringens side over for de amerikanske grønlandsinteresser i udsigt. Men som det står, må man medgive, at Knud Kristensen øjensynlig i maj 1947 var den første til at spille det såkaldte 'Grønlands-kort'.

Nogle af de ovennævnte problemer kunne måske være undgået, hvis ikke Bent Jensen havde insistet på i så altovervejende grad at ville præsentere sin redegørelse og analyse som et produkt af egne kildestudier. Anden forsknings-

litteratur inddrages således kun i behersket omfang, og det er klart en mangel, fordi emnet er så stort, at Bent Jensen ikke magter at lave en tilstrækkelig systematisk og fordybet analyse på primære kilder. Han skulle have koncentreret sig om at indsamle og bearbejde kildemateriale, som direkte relaterede sig til det dansk-sovjetiske forhold. Det er jo også her, det originale og banebrydende i projektet ligger. Men Bent Jensen søger at dække hele feltet med primære kilder, brobygningspolitikken, grønlandsproblematikken, de nordiske forsvarsforhandlinger, NATO-politikken m.m. Som enhver garvet historiker ved, er det farligt at basere analyser på overfladiske kildestudier. Det følgende eksempel viser dette med al tydelighed, og 'bøfferne' her kunne være undgået, hvis Bent Jensen havde valgt at bruge DUPI's Thule-rapport sammen med sit primære materiale.

På s. 218f og s. 221 beskæftiger Bent Jensen sig med grønlandsproblemet i den danske sikkerhedspolitik i 1950'erne og 60'erne i almindelighed og spørgsmålet om atomvåben på Grønland i samme periode i særdeleshed. Det er jo heller ikke et uvæsentligt problem i og med, at det også var og blev influeret af, hvordan danske beslutningstagere troede, Sovjet så på den amerikanske tilstedeværelse på Grønland.¹ Bent Jensens vinkel her er imidlertid at hudflette og gøre sig lystig over Udenrigsministeriets mange analyser af, hvorvidt der var atomvåben på Grønland eller ej. I Bent Jensens udlægning tager Udenrigsministeriet sig unægteligt også ganske tåbeligt ud. For hvordan kunne Udenrigsministeriets embedsmænd i 1964 i fuld alvor sidde at diskutere, om der var atomvåben om bord på de fly, der overfløj Grønland, når et flystyrt ved Thule i januar samme år havde demonstreret, at det var der, og når man samtidig allerede i 1959 havde

konkluderet, at der var kernevåbenbestykning til de opstillede Nike-Hercules luftværnsraketter på Thule. Som Bent Jensen selv skriver om det første tilfælde: »Bemærkningen [fremsat i et svar fra Udenrigsministeriet til Grønlandsministeriet i 1964, vor bem.] om at danske myndigheder ikke vidste noget om, hvorvidt maskiner fra SAC [Strategic Air Command, vor bem.] kom i nærheden af Grønland er guddommelig. Flystyrtet viste jo med al ønskelig tydelighed, at det gjorde der«. (s. 221)

Om bemærkningen er guddommelig, skal være usagt, men hvis den er, så er den det af andre grunde, end dem Bent Jensen fremfører. For der faldt ikke noget fly med kernevåben ned ved Thule i januar 1964. Der faldt som bekendt et ned i samme måned fire år senere. Det fly, der faldt ned i 1964, og som motive-rede Grønlandsministeriets henvendelse til Udenrigsministeriet, faldt ned i USA og kan derfor dårligt bruges som belæg for, at SAC overfløj Grønland med kernevåben. Det er ligeledes en fejllæsning, når Bent Jensen hævder, at Udenrigsministeriets egne akter fra 1959 viser, at man havde konkluderet, at der var atomammuniton til Nike-Hercules raketterne. Dokumenterne er optrykt i Thule-rapportens bilagsbind, så man kan selv konstatere, at den konklusion træffer Udenrigsministeriet ikke af sine diskussioner.

Tjekker man disse dokumenter, kan man også se, hvordan Bent Jensens fejlslutning givetvis er fremkommet. Han har hæftet sig ved overskrifterne på et senere udarbejdet oversigtsbilag (af 17. januar 1964 – det er det bilag Bent Jensen refererer til i note 27 s. 219), der opregner, hvilke dokumenter Udenrigsministeriet har, der diskuterer spørgsmålet om tilstedeværelsen af kernevåben på Grønland. Her henvises der som dokument nr. 5 til en notits af 5. oktober 1959, »atomammuniton til NIKE-ra-

ketterne på Thule forsvarsområde«. Men hvis man ikke nøjes med denne oversigtsoverskrift, som jo kun er beskrivende, og i stedet går til selve notitsen af 5. oktober 1959, vil man se, at Udenrigsministeriet på ingen måde konkluderer, at der var atomammuniton til raketterne. Det, notitsen diskuterer, er, hvad Udenrigsministeriet skal svare, hvis spørgsmålet skulle blive rejst i dansk presse.

Som sagt kunne disse fejl være undgået, hvis Bent Jensen havde suppleret sine egne kildestudier med fremstillingen og kilderne optrykt i Thule-rapporten. Behandlingen af den danske politik i relation til de nordiske forsvarsforhandlinger og til indgangen i NATO i 1948-49 er et andet eksempel, hvor en større inddragelse af forskningslitteraturen kunne have substantieret bogens analyser.² Disse gør nemlig Hans Hedtofts og Gustav Rasmussens standpunkter mere naive, end de er, fordi bogen aldrig får hånd om baggrunden for deres støtte til et skandinavisk forsvarsforbund eller om den indbyggede afhængighed mellem den skandinaviske løsning og atlant-løsningen. I relation til analysen af Marshall-planen må man ligeledes forundres over, at det grundigste værk til dato om dette emne, nemlig Vibeke Sørensen's ph.d.-afhandling, »Social Democratic Government in Denmark under the Marshall Plan, 1947-1950«, helt glimrer ved sit fravær.

Men Bent Jensens metodiske synderregister stopper ikke her. De metodiske og kildekritiske problemer handler ikke kun om bagklogskaben og det til tider mangelfulde kildegrundlag i kombination med den for ringe inddragelse af forskningslitteraturen. Problemerne relaterer sig også til et af kildekritikkens bærende grundlag, nemlig at den historiske analyse må være gennemført, så den kan tjekkes af andre. Eller i en finere jargon, at den må være intersubjektiv.

Det er og bliver et stort problem, at referencerne ofte er uoverbevisende, mangelfulde eller decideret fraværende på steder, hvor der burde være referencer. Vi må her nøjes med nogle få eksempler på det ellers udbredte problem. På s. 191 henvises der i teksten til et interview, Gustav Rasmussen gav i *New York Times*, og til en efterfølgende irettesættelse, som han modtog af Foreign Office for udtalelser i dette interview. Der er ingen dato-referencer til interviewet eller referencer overhovedet til irettesættelsen. På side 193f får vi at vide, at Stalin om Sovjetunionens strategi for tilbagetrækning fra besatte områder udtalte: »Sovjetunionen trak sine tropper tilbage alle steder ... for at fratage vore fjender en mulighed for at holde deres tropper i fremmede lande«. Dette citat belægges i note 68 med en bemærkning fra Stalin til Pisjevari af 8. maj 1945, altså med en datering, hvor Bornholm ikke engang er blevet besat endnu. På s. 194 gengives en række detaljerede udsagn af Gustav Rasmussen under samtaler med briterne og russerne i London i februar 1946 samt en latterliggørende beskrivelse af, hvordan han nærmest måtte skubbes hen til vicekommissær Vysjinskij for at blive tvunget til en samtale – ingen referencer. På s. 203 må Gustav Rasmussen igen holde for, da det beskrives, hvordan han af egen drift under et besøg i Moskva i juni 1946 informerede Molotov om amerikanernes ønsker om at drive meteorologiske stationer og radiostationer på Grønland og Færøerne. Det sker (vistnok) med henvisning til en Foreign Office rapport om det dansk-sovjetiske forhold fra marts 1947 (note 94) – næppe det bedste belæg til direkte citater af, hvad Rasmussen sagde til Molotov næsten et år tidligere.

Som sagt er der mange af denne type eksempler. Og det kan som nævnt ikke undgå at devaluere værdien af en ellers

vigtig bog. Især fordi denne type fejl, om vi så må sige, falder på Bent Jensens egen hjemmebane, den kildebaserede og angiveligt kildekritisk orienterede historiske fremstilling. Bogen er heller ikke teoretisk sofistikeret i sin forståelse af international politik eller dansk udenrigspolitik. Især tendensen til at biologisere forholdet mellem stater, mellem »naturlige« og »naturstridige« stater og systemer eller mellem »normal« og »unormal« udvikling vil næppe vinde ham mange sporer blandt såkaldte internationale politik-teoretikere. Til gengæld insisterer Bent Jensen på, at historikeren må tage stilling til »ansvar og skyld for den globale konflikt, der kaldes den kolde krig« (s. 655), og slår samme sted fast, at han ikke har søgt at sløre dette forhold ved »sproglige finesser«.

Denne ambition er ikke uden rimelighed, så længe historikeren ikke har placeret »skylden« på forhånd, men netop først placerer den efter en åben og (selv)kritisk analyse. Samtidig må det være en af betingelserne for at kalde en skovl for en skovl og en spade for en spade, at man faktisk kan kende forskel på de to. Vi finder det ikke helt tilfredsstillende, når kriteriet for diagnosticeringen så entydigt bliver lagt på, hvem der på 40-50 års afstand 'fik ret'.

Når man anmelder i faghistoriske tidsskrifter er det substansen, det drejer sig om. Men efter at have tilbragt mange timer i selskab med *Bjørnen og haren* er det umuligt ikke også at kommentere formen. Efter vores opfattelse havde bogen vundet betydeligt ved en sidste gennemarbejdning. En opstramning, hvor der var luget ud i de talrige ekskursser om dette og hint – om den stakkels storfyrstinde Olga og mange flere – ville have ført til en bog, hvor analysens hovedlinjer var blevet langt klarere til glæde for læseren. I fremstillingen veksles der mellem to satsstørrelser,

uden at en forklaring herpå gives nogetsteds. Bogen er gennemillustreret, men mange fotos er gengivet i grumset og uklar form, og kildeangivelsen på de mange satiriske tegninger burde generelt have været præcisere. Langt fra alle indlagte inserater er anbragt indlysende logisk. Da bogen, som den fremstår, er så emnemæssigt mangfoldig og springende, er et emneregister også et indlysende savn. Alt dette rammer naturligvis ikke så meget forfatteren som forlaget, der burde have leveret et bogmæssigt bedre produkt til forbrugerne.

1. Behandlingen af Grønlandsproblemet er i øvrigt også et af de klare eksempler på Bent Jensens forkærlighed for den bagkloge analyse. Han demonstrerer således flere steder i bogen, at den sovjetiske ledelse på et meget tidligt tidspunkt efter krigen reelt havde accepteret den amerikanske tilstedeværelse på Grønland ud fra den opfattelse, at Danmark, selv om det måtte ønske det, ikke ville være i stand til at få amerikanerne til at trække sig bort

fra øen. USA sikkerhedspolitiske interesser var simpelthen for store. Det er naturligvis yderst interessant at få afdækket, at sådan var det sovjetiske syn, men igen bliver analysen mindre tilfredsstillende, når denne historiske bedreviden bruges til en ufølsom hudfletning af danske politikere, som i datidens situation naturligvis ikke kunne vide, at den sovjetiske ledelse ikke så Grønland som den store anstødssten i det dansk-sovjetiske forhold. Med det pres, Sovjetunionen i øvrigt lagde på Danmark i 1950'erne, var det vel ikke en ubegrundet forventning, at Sovjet ikke ville tøve med at presse Danmark, hvis Moskva fik detaljeret viden om uoverensstemmelsen i de danske regerings application af atomdoktrinen på henholdsvis Danmark og Grønland?

2. Når der endelig inddrages forskningslitteratur om dette emne, har Bent Jensen en forkærlighed for referencer til norske historikeres analyser. Med al respekt for de norske historikeres grundige arbejder omkring de nordiske forsvarsforhandlinger er de dog ikke nødvendigvis de bedste til at analysere danske holdninger og dansk politik.

Danmarks økonomiske historie efter 1960

Af Per H. Hansen

Henrik Christoffersen: *Danmarks økonomiske historie. Efter 1960*. (Systime, 1999). 226 s., 225 kr.

Henrik Christoffersen er cand.polit., og hans bog om Danmarks økonomiske historie udgør fjerde og sidste bind i forlaget Systimes firebinds værk om samme. Desværre er der ingen tegn på, at forfatterne har talt frygtelig meget sammen om det samlede værks opbygning.

Det er værd at lægge mærke til, at forfatterne til de to første bind er historikere, medens denne forfatter er cand.

polit. »Cand.polit' er og andre med en velfærdsøkonomisk baggrund«, skriver Christoffersen så rigtigt om sin periode, »fik en overvældende indflydelse i politik og administration« (s. 211). Det samme gælder altså for den økonomiske historie i det meste af det just forgangne århundrede. Og det mærkes.

Henrik Christoffersen behandler perioden fra 1960 til omkring midten af 1990'erne, og i det nærmeste, bogen kommer en problemstilling, skriver han, at velfærdstemaet står i front. Han skriver også, at »al historieskrivning er ud-